

Василь ТИМОШЕНКО,
заступник міського голови
м. Малина Житомирської області,
кандидат історичних наук

Віктор ЛАКИЗЮК,
начальник відділу
Національної школи суддів України,
старший радник юстиції,
заслужений журналіст України

СУДДЯ З РОДУ МИКЛУХ

Якось під час перерви одного із засідань Київського юридичного товариства (а діялось це у вересні 1880 року¹) до Сергія Миколайовича Миклухи, дільничного мирового судді Радомишльського повіту, підійшов Олександр Федорович Кістяківський – професор кримінального права Київського університету (і вже досить відомий на той час учений-криміналіст) – та мовив:

– Тепер я знаю, шановний Сергіє Миколайовичу, чому переважна більшість учасників судових процесів, що відбувалися за вашої участі, не мають до вас претензій.

– Чому? – ніяковіючи у відповідь, збентежено запитав Сергій Миклуха.

– Бо ви – надзвичайно порядна людина. Дворянству багато чому є у вас повчитись, насамперед – шляхетності та коректності...

– Якщо в мені і є щось варте наслідування, високодостойний Олександр Федоровичу, то дякувати потрібно насамперед моїм батькам та більш далеким предкам, – щиро промовив Миклуха. І по хвилині додав:

– Мої прадіди були козацької крові. А козаки вміли тримати слово. Тож і я намагаюся у них повчитися ... Чи вдалося – судити не мені ...

¹ Кістяківський О.Ф. Щоденник (1874 – 1885): У 2 т. / Упор. В.С. Шандра, М.І. Бутич, І.І. Глизь, О.О. Франко. – К., 1994. – Т. 1: 1874 – 1879. – 648 с.; К., 1995. – Т. 2: 1880 – 1885. – С. 198.

Життєпис Миклукх тісно пов'язаний з історією України. Саме в цій родині народився всесвітньо відомий вчений-енциклопедист Микола Миколайович Миклухо-Маклай [5(17) 07.1846 – 2(14) 04.1888 рр.], який активно виступав проти колоніальної політики російського царату на українських землях. Багато представників козацького роду Миклукх у різні часи стали знаменитими людьми, принесли славу рідній українській землі. Тому варто про це розповісти детальніше.

Близько 1610 року у місті Стародубі, що за давніх часів належало до Чернігівської землі, а потім – і Чернігівського князівства¹, у козацькій сім'ї Макух народився син Охрім² – майбутній курінний отаман Війська Запорозького³. Спочатку він був рядовим козаком Стародубського полку⁴, а в кінці 50-х років того ж таки XVII століття Охріма обрали курінним отаманом. На цій посаді перебував кілька термінів. Разом з трьома синами – Назаром, Омельком та Хомою – перебував у складі визвольного війська, яке очолював Богдан Хмельницький⁵. Добра слава линула тоді про Макух, та, як мовиться, в сім'ї не без гриха.

Грішним у сім'ї Охріма Макухи став найстарший син – Назар. Запала йому в серце чарівна дівчина польської крові. І стало для Назара життя немиле без коханої, геть засумував він у розлуці без неї. А одного дня таємно перебрався до ворожого табору – поляків, які на той час розквартирувалися в одному із міст нині Західної України.

Аби і далі не ганьбити славне ім'я роду, курінний Макуха наказав двом молодшим синам викрасти Назара з польської фортеці. Та під час перестрілки з польськими уланами загинув найменший син Охріма – Хома⁶. Проте сере-

¹ У зв'язку з остаточним скасуванням полково-сотенного устрою в Україні на початку 80-х років XVIII ст. територія Стародубського полку увійшла до складу Новгород-Сіверського намісництва. 1783 року на основі Стародубського козацького полку сформовано Стародубський 34-й драгунський полк. У 1920-х роках територія Стародубщини відійшла до РСФРР і нині є частиною Брянської області (тут і далі інформацію подано за виданням: Українське козацтво: Мала енциклопедія / Кер. авт. колект. Ф.Г. Турченко; відпов. ред. С.Р. Лях. – Київ: Генеза; Запоріжжя: Прем'єр, 2006. – С. 551).

² Запись легенди от Пусь М.С. – Стародуб, 11.08.2000 г. (див.: <http://www.debryansk.ru/~mir17/tarasbulba-pus.htm>).

³ Отамани курінні – виборна керівна посада на Січі, одна з найстаріших і найвпливовіших інституцій на Запорозжі. Отаманом курінним міг стати найавторитетніший козак, хоробра, чесна і всебічно обдарована людина. Отамани курінні відповідали за життєдіяльність своїх куренів і виконували у Січі роль інтендантів. У воєнний час вони залишалися в Січі при своїх куренях, а для командування військовими загонами призначалася похідна старшина. Курені під час воєнних дій очолював наказний отаман курінний (Українське козацтво. – С. 427).

⁴ Стародубський полк – військова і адміністративно-територіальна одиниця Гетьманщини у 2-й половині XVII – XVIII ст. Створений 1654 року. До 1663 року знаходився у підпорядкуванні Ніжинського полку і під безпосереднім керівництвом наказного гетьмана. Виділившись в окремий полк (1663 р.) з центром у м. Стародубі, підпорядковувався полковникові, який мав повну військову, адміністративну і судову владу. Складався з 10 сотень: двох Стародубських полкових, Бакланської, Новгород-Сіверської, Мглинської, двох Погарських, Почепської, Топальської, Шептаківської (Українське козацтво. – С. 551).

⁵ Воропаєв А. Стародуб. Казаки. Вечная граница. – М., 2004. – С. 90.

⁶ Там само. – С. 91.

дульшому – Омелькові – таки вдалося довести зв’язаного Назара до батька. А той, довго не роздумуючи, вчинив над сином самосуд – прицільно вистріливши в Назара із мушкета¹. Немов підкошений упав серед поля син курінного, назавжди зберігши в своєму серці почуття любові до красуні-полячки...

Забігаючи наперед скажемо, що майже через два століття ця трагічна історія стала відомою майбутньому класику російської та української літератури Миколі Гоголю. Навчаючись у Ніжинській гімназії вищих наук (1.05.1821 – 27.06.1828 рр.), Микола Гоголь познайомився з правнуком Охріма Макухи – Григорієм Іллічем Миклухо-Маклаєм, котрий доводився ще й рідним братом батькові відомого вченого Миколи Миколайовича Миклухо-Маклая². Є підстави вважати, що саме гімназист Григорій повідав майбутньому письменникові про минуле свого роду і, зокрема, про страту Назара Макухи.

Ось так і стали козаки Макухи прообразами героїв повісті Миколи Гоголя «Тарас Бульба»: батько Охрім – Тараса, Назар – Андрія, Омелько – Степана³.

Через сто з лишком років після описаних подій правнук Охріма Макухи – Степан – також служив у козацькому війську. Саме він і змінив своє прізвище на «благородніше». А сталося це через те, що 1788 року під час російсько-турецької війни при взятті Очакова Степан Макуха, командує кінною сотнею, «виявив кмітливість і безприкладне геройство», за що дістав чин хорунжого та дворянське звання⁴. Прізвище Макуха, вважав тоді Степан, ніяк не звучало по-дворянському, тому і вирішив змінити його на «милозвучніше» – Миклуха.

Але пригоди з прізвищем на цьому не закінчилися. Маючи надзвичайно хоробру вдачу, Степан Миклуха ще й зовні виглядав нетипово: особливо вирізняли його посеред інших повислі великі вуха. Тому й «приклеїлось» за ним назавжди ще й прізвище – Маклай; і стали його нащадки носити уже складне ймення – Миклухо-Маклай⁵.

Тоді (1788 р.) Степан Миклуха отримав у спадок не тільки нове прізвище та орден святого Володимира 1-го ступеня (до речі, з рук самої імператриці Катерини II⁶), а й ділянку землі в Почепській сотні Стародубського полку (згодом – Стародубський повіт Чернігівської губернії).

Син Степана – Ілля Миклуха – зробив усе можливе, аби діти отримали належну освіту. Так, один з його нащадків – Григорій – навчався й товаришував з майбутнім видатним письменником Миколою Гоголем.

¹ Запись легенды от Пусь М.С. – Стародуб, 11.08.2000 г. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.debryansk.ru/~mir17/tarasbulba-pus.htm>.

² Потапов А.Н. Николай Миклухо-Маклай. – М., 1983. – С. 123.

³ Запись легенды от Пусь М.С. – Стародуб, 11.08.2000 г. (див.: <http://www.debryansk.ru/~mir17/tarasbulba-pus.htm>).

⁴ У своєму донесенні Катерині II генерал-фельдмаршал Григорій Олександрович Потьомкін-Таврійський (1736 – 1791 рр.) повідомляв, що сотня Степана Макухи 6 грудня 1788 року першою увірвалася до турецької фортеці, чим у значній мірі посприяла загальному успіхові російської армії – завоюванню Очаковом.

⁵ Большой энциклопедический словарь. – М., 1990. – С. 235.

⁶ Воропаев А. Стародуб. Казаки. Вечная граница. – М., 2004. – С. 91.

1818 року у Стародубі народився та зростав і молодший син Іллі Степановича – Микола. Спочатку він навчався в Ніжинському ліцеї, який, до речі, закінчив на відмінно. А після успішного закінчення Петербурзького інженерного корпусу (інституту) в 1840 році¹ Микола Ілліч очолив одну з ділянок будівництва залізниці Москва – Петербург, що отримала назву Миколаївської². Перед цим Микола Миклуха розробив проект сполучення двох важливих водних артерій Росії – річок Волги та Москви, який авторитетна комісія схвалила без особливих заперечень.

По завершенні будівництва Миколу Ілліча призначили на високу посаду начальника залізниці й одночасно коменданта Петербурзького вокзалу, що йменувався тоді Миколаївським (нині Московський залізничний вокзал міста Санкт-Петербурга).

Микола Миклуха був людиною передових поглядів. Він добре знав твори Тараса Шевченка, читав навіть у рукописах поеми великого українського поета. А коли демократично налаштовані діячі літератури та мистецтва почали клопотатися про звільнення Тараса Шевченка із заслання, вислав поетові 150 карбованців³. За це Миколу Ілліча в 1856 р. звільнили зі служби і мали судити, але довідка лікаря про те, що він хворий на сухоти, врятувала Миклуху від покарання.

Після відставки Микола Ілліч вирішив повернутися до рідної України. Він навіть домовився про купівлю частини землеволодіння княгині С. А. Скуратової у містечку Малин Радомишльського повіту Київської губернії⁴. Але не судилося, бо смерть обірвала його коротке життя. Та дружина Миколи Ілліча – Катерина Семенівна, яка його палко кохала, 1873 року виконала заповіт свого чоловіка⁵.

Микола Ілліч та Катерина Семенівна мали п'ятеро дітей. Другий за віком серед них – Микола Миколайович – вже на час переїзду сім'ї до Малина був відомим географом та етнографом і перебував у далеких експедиціях. Саме з його листа до свого товариша Олександра Мещерського (від 11 грудня 1873 р.) ми вперше дізнаємося про купівлю маєтку в Малині: *«Те, що ви повідомляєте про справи матері, мене не дуже тішить, але я знаю, що маєток був завжди її (матері. – В.Т., В.Л.) бажанням. Бажано тільки, щоб вона не розкалялась»*. Цю думку він розвиває і в листі до матері від 5 жовтня 1874 р., відправленому з острова Ява⁶.

¹ Як свідчать джерела, за успішністю Миклухо-Маклай був другим серед випускників інституту.

² Саме в ті роки у селі Рождественському Новгородської губернії в сім'ї Миколи Ілліча народився другий за віком син – Микола – у майбутньому відомий на весь світ учений-мандрівник.

³ Потапов А.Н. Николай Миклухо-Маклай. – М., 1983. – С. 56.

⁴ Як засвідчує Леонтій Похилевич (див.: Сказания о населенных местностях Киевской губернии, или Статистические, исторические и церковные заметки о всех деревнях, селах, местечках и городах, в пределах губернии находящихся / Собрал Л. Похилевич. – Біла Церква: Видавець О.В. Пшонківський, 2005. – С. 157), 1864 року в Малині (разом з Гамарнею, Руднею та навколишніми поселеннями – особливими слободами) проживало: православних – 1032 чоловіка, римських католиків – 80, євреїв – 749.

⁵ Похилевич Л. Уезды Киевский и Радомышльский. – К., 1887. – С. 221.

⁶ Миклухо-Маклай Н.Н. Собрание сочинений. – Т. 4. – М., 1953. – С. 106.

Катерина Семенівна переселилася до Малина зі своїм старшим сином Сергієм та дочкою Ольгою. Саме Ольга взяла на себе роль ведення листування з братом Миколою. Маючи неабиякий хист до малювання (ті роботи експонувалися на багатьох виставках в Росії та за кордоном), вона все ж таки віддала перевагу рукописній спадщині брата: любовно збирала його листи, вирізки з різноманітних видань, в яких йшлося про Миклухо-Маклая. А ще – ретельно вела щоденники про свій родовід. Вже прикута до ліжка тяжкою хворобою, готувала матеріали про брата, які, на жаль, так і не завершила – 1881 року Ольга передчасно померла.

Землеволодіння Миклух налічувало 7072 десятини землі, що за тогочасними мірками відносило родину до розряду заможних землевласників¹. Спершу сім'я жила в старій великій будівлі, але згодом звела новий цегляний двоповерховий будинок та інші споруди: стайню для коней, хлів для худоби, курник та стодолу для збіжжя. Тут же знаходилися і нова пекарня та глибокий колодязь. У новоствореному маєтку було закладено фруктовий сад та парники, зроблено копанку для розведення риб. Головний будинок, який мав 8 кімнат на першому поверсі та 9 – на другому, був розташований серед великого старовинного парку, де пізніше заклали манеж, крокетну ділянку та дві бесідки.

Туга за рідними, бажання втілити на батьківщині задумане змусили Миколу Миколайовича відвідати батьківську землю. 12 квітня 1886 року на пароплаві «Цесаревич», що курсував між Олександрією та Одесою, Миклуха прибув до одеського порту². Він привіз із собою 30 скриньок безцінних експонатів як дарунок для Російської академії наук. Того ж таки дня (12 квітня) Микола Миклуха написав докладного листа старшому братові Сергію³ (*«планую бути в Одесі не більше трьох днів»*, – сповіщав він), котрий вже більше року як працював суддею в містечку Малині, що знаходилося на півшляху між Житомиром та Києвом.

20 квітня у Лівадії Миклуха домігся побачення з Олександром III, який на той час перебував тут на відпочинку (через кілька днів відбулася його наступна зустріч з імператором). Вчений переконував самодержця здійснити свою давню мрію – організувати в Океанії колонію переселенців з Російської імперії. Напевне, Миклухо-Маклай мав намір таким чином поліпшити долю хоча б кількох сотень своїх земляків, адже хотів, щоб переселенцями в першу чергу стали поліщуки. За задумом Миколи Миколайовича, переселенці мали б жити комунуно, тобто разом обробляти землю й рівномірно за працю розподіляти продукти⁴.

¹ Похилевич Л. Роспись землевладельцев в Радомышльском уезде Киевской губернии. – К., 1882. – С. 13.

² Говор О.В. До історії перебування М.М. Миклухо-Маклая в Україні // Народна творчість та етнографія. – 1987. – № 5. – С. 28.

³ Миклухо-Маклай Н.Н. Собрание сочинений. – Т. 4. – М., 1953. – С. 287.

⁴ Массов А.Я. Колониальная экспансия Австралии в Новой Гвинее в 1884 – 1941 гг.: Автореф. дисс. ... канд. истор. наук. – Л., 1976. – С. 6.

У ряді своїх статей, які, на жаль, не збереглися, вчений також піднімав голос на захист знедоленого населення України. Відомі лише їх назви: «Нотатки з приводу статті М. В. Гоголя «Погляди на складання Малоросії» і «Нотатки про природу російського гуманізму». Автор надіслав їх до Росії, але там вони були, мабуть, знищені, тому що в статтях висловлювалася гостра критика антиукраїнської політики російського царату.

У той час Микола Миколайович записав у своєму «Щоденнику»:

«Окремі краєвиди Амбоїни вражають схожістю з Україною, особливо озвучені пташиним співом ліси на узвишсях. Ніколи не думав, що мене може так зворушити. Часом, коли зійшовши рано-вранці на яку-небудь з найближчих верховин, я просто з гордістю відчував себе українцем»¹.

Наприкінці квітня того ж таки 1886 року Миклухо-Маклай приїхав до Києва. Це було його перше в житті відвідання цього міста, хоча про історію Києва, його наукові заклади Миклухо-Маклай добре знав, що видно з його листів. Зокрема, він постійно адресував один із примірників своїх наукових записок в бібліотеку Київського університету. Тому, перебуваючи у Києві, Микола Миколайович не міг не ознайомитися з найвизначнішими історичними пам'ятками. Побував він також у Києво-Печерській лаврі, природничому музеї, де мав ряд зустрічей з науковцями міста та давніми знайомими². Серед останніх був і його вчитель, професор Київського університету М. Авенаріус. Про цю зустріч залишилися спогади Галини Берло, яка 1922 року передала їх журналу «Україна». Микола Миколайович справив на неї незабутнє враження. Г. Берло згадувала: *«Миклухо-Маклай не походив на російського чоловіка: щось надзвичайно сильне, сміливе, енергійне було в його постаті, і в мене надовго залишились у пам'яті і він, і його розмови»³.*

За кілька днів після перебування в Києві Микола Миколайович дістався до Малина, де його з нетерпінням чекали рідні. Проте і тут він використовував кожну годину для роботи. За переказами старожилів, Миклуха вивчав побут, звичаї, традиції місцевого поліського населення. Захоплювався вчений і весняними хороводами, зокрема веснянками, купальськими іграми, які на річці Ірша організовувала місцева молодь. Крім того, цікавився походженням древлян, їх історією. Мандрівник виїздив у сусідні села, вивчав антропологічну будову полішуків, запрошував до переселення на берег Маклая (до речі, на кінець червня того ж таки 1886 року на його ім'я вже надійшло понад 2 тисячі листів від бажаючих переїхати на нові землі). Тоді Миклухо-Маклай ще не знав, що російський імператор відмовить йому в намірах створити колонію російських переселенців.

Перебуваючи в Малині, вчений впорядковував свої архіви, напружено працював над статтями, вів жваве листування. Разом з тим Микола Миколайович, як і скрізь у подорожах, намагався відобразити побачене в малюнках. На жаль, до нас дійшов лише один з них – із зображенням помешкання родини.

¹ Миклухо-Маклай Н.Н. Собрание сочинений. – Т. 4. – М. – Л., 1953. – С. 186.

² Киевлянин. – 1886. – 21 мая.

³ Костриця М.Ю., Тимошенко В.І. Україні не соромився, Україною – гордився. М. М. Миклухо-Маклай і Україна. – Житомир – Малин, 1996. – С. 5.

Та найголовнішим його завданням було, як зазначається в автобіографії мандрівника, «приступити до надрукування своїх «Подорожей». Робота виявилася не з легких. Одночасно з літературною правкою довелося здійснювати переклад, оскільки чимало щоденників і заміток були написані іноземними мовами (Миклухо-Маклай знав їх 17). Попри все редакційну підготовку першого тому «Подорожей» мандрівника було здійснено саме у Малині.

В серпні наступного (1887) року Микола Миколайович знову відвідав Малин. На жаль, візит тривав недовго – всього кілька днів: вже тяжко хворий він намагався якомога швидше впорядкувати свою наукову спадщину. Та все ж головною причиною, що спонукала його залишити родину в Петербурзі і терміново виїхати до Малина, була хвороба матері.

Про цей приїзд в Україну довідуємось із публікації в газеті «Киевлянин» за 15 серпня 1887 року: «... приїхав до Києва з Петербурга відомий мандрівник М.М. Миклухо-Маклай, щоб провідати хвору матір. Особи, які бачилися з Миклухо-Маклаєм, стверджують, що протягом останнього року він особливо постарів і поник. Його здоров'я також дуже підірване»¹.

Після смерті Миколи Миклухо-Маклая [2(14) 04.1888 р.] більша частина рідкісної колекції вченого була передана його вдовою Маргарет Робертсон Російському географічному товариству. Разом з тим ряд цінних експонатів Маргарет подарувала видатному українському вченому, досліднику козаччини Дмитру Яворницькому (1855 – 1940 рр.). Це була переважно зброя: щит з панцира черепахи, щити зі шкіри крокодила, з вуха слона, списи, стріли, два сагайдаки з крокодилячої голови та луки, обтягнуті шкірою. Подарунок вченого став свідченням шани сім'ї Миклух до відомого дослідника історії України Дмитра Яворницького.

Той познайомився з Миколою Миколайовичем, коли мандрівник повернувся після тривалої подорожі по Новій Гвінеї. Видатний художник Ілля Рєпін (1844 – 1930 рр.) в цей час працював над картиною «Запорожці пишуть листа турецькому султанові»², на якій в ролі писаря позував Дмитро Яворницький. Етнограф дуже хотів подивитися на готову вже роботу і зайшов до Іллі Рєпіна. Там Яворницький і застав Миклухо-Маклая, з яким його одразу познайомив художник.

«Розмова тривала до пізньої ночі, – розповідає у своїй книзі спогадів про Яворницького «В пошуках скарбів» Іван Шаповал. – Яворницький цікавився життям, діяльністю і мандрівками славнозвісного вченого-антрополога та етнографа. Миклухо-Маклай охоче розповідав йому про свою подорож на острови Тихого океану для вивчення папуаської раси, про своє перебування в Новій Гвінеї»³. Пізніше предмети з колекції Миклухо-Маклая були передані Яворницьким в Дніпропетровський історичний музей, де зберігаються й досі.

¹ Киевлянин. – 1887. – 15 августа. – С. 3.

² Свою роботу над картиною художник закінчив повністю лише 1891 року.

³ Шаповал І. У пошуках скарбів. – К., 1976. – С. 11.

Перед поверненням на батьківщину, в Австралію, дружина Миколи Миколайовича з дітьми – Олександром та Володимиром – на кілька тижнів приїхала в Малин. *«Малин дуже гарне місце, – писала пізніше Маргарет у своєму щоденнику, – дітям було добре тут»*¹.

В Австралії Маргарет все своє життя присвятила тому, аби відшукати по світах все написане Миколою Миколайовичем, впорядкувати і видати. Вона також підготувала цікаві спогади про чоловіка, які зберігаються в музеї Миклухо-Маклая в Сіднеї².

Рідні Миколи Миколайовича надовго пов'язали своє життя з поліським краєм. Катерина Семенівна прожила в Малині до самої смерті (1905 р.). Незважаючи на хвороби та необхідність постійно матеріально допомагати Миколі Миколайовичу, вона підтримувала в належному стані свій будинок і старовинний парк (нині – це міський парк відпочинку, що носить ім'я Миколи Миклухо-Маклая), сприяла добудові народного училища, що діяло у Малині.

На початку ХХ ст. Катерина Семенівна придбала неподалік Малина ще один маєток під назвою Гамарня (колишня резиденція князів Щербакових), де були залишені фундаменти від будови та маленький дерев'яний будиночок. Згодом ці споруди Миклухи відбудували, і в них поселився на помешкання молодший син Катерини Семенівни – Михайло Миколайович. І нині ці приміщення використовуються як навчальні корпуси Малинського лісотехнічного коледжу.

Малинський маєток Миклух після смерті Катерини Семенівни оцінювався в 200 тисяч рублів. Особливу цінність мав парк, у якому було багато рідкісних дерев віком 500 – 600 років. Відповідно до заповіту Катерини Семенівни маєток був розподілений між спадкоємцями на 5 рівних частин³.

Дуже насиченим та цікавим було життя і в старшого сина Катерини Семенівни – Сергія Миколайовича Миклухи (1845 – 1895 рр.). Як пише дослідниця життя родини Миклух Марія Бойчук, найстарший з-поміж дітей – Сергій – ще змалку мріяв стати суддею. А втім, надамо слово самій Бойчук:

«Батько Миколи не дожив і до сорока років. Перед смертю він попросив своїх рідних набратися мужності та звернувся до кожного з дітей.

Старшому, Сергію, йшов тринадцятий рік, Миколі було одинадцять, Ользі – дев'ять з половиною, Володимирі – вісім, а молодшому Михайлу – лише два... Незважаючи на свій юний вік четверо старших дітей на той час уже обрали для себе професії на майбутнє. Сергій хотів бути суддею...

«Тобі буде нелегко, синочку, – сказав Сергієві, – закон і совість не завжди в злагоді, а суддя, хоча він і жива людина, з душею та совістю, змушений неодмінно підкорятися лише закону. Це правильно, Сергію, але закон потрібно тлумачити проте ж і розумом, і душею, а вирок виносити в ладу з

¹ Newsletter of the Miklouho-Maclay. Society of Australia. – Vol. 7. – No 2. – May 1986. – P. 13.

² Голос України. – 1991. – 26 вересня.

³ Центральний державний історичний архів України у м. Києві. – Ф. 276. – Оп. 1. – Спр. 453. – Арк. 12.

совістю. Це нелегке завдання, але втікати від нього людині-судді ніяк неможливо, тому зваж спочатку гарненько, чи вистачить у тебе громадянської мужності»¹.

Не будемо ставити під сумнів зміст цієї розмови, про яку повідомляє дослідниця, бо, гадаємо, що подібні настанови старшому синові перед своєю смертю Микола Іллч Миклуха міг таки дати...

Одразу по закінченні юридичного факультету Петербурзького університету Сергій Миклуха почав працювати юристом на території Волині та Київщини. 1886 року Міністр юстиції Російської імперії і одночасно Генерал-прокурор Правлячого сенату Микола Манасеїн (1834 – 1895 рр.) призначив Сергія Миколайовича суддею. Офіційно ця посада на той час йменувалася так: дільничний мировий суддя 3-ої дільниці у місті Малині Радомисльського повіту² Київської губернії. Додамо, що постійним місцем проживання Сергія Миколайовича на той час було уже давно містечко Малин.

У 80-х роках XIX століття Радомисльський повіт поділявся на п'ять судово-мирових дільниць. До складу 3-ої дільниці з осідком (квартирою) у Малині входило три волості – Вишевицька, Малинська та Потіївська. В містечку, окрім дільничного мирового судді 3-ої дільниці, була ще й станова квартира, компетенція якої також поширювалася на вказані вище три волості.

З перших же днів роботи на посаді мирового судді в Сергія Миколайовича склалися щирі, відверті стосунки з тамтешнім становим приставом, титулярним радником Василем Антоновичем Лященком, а згодом (1891 р.) – і з його наступником, околоточним наглядцем Київської міської поліції, колезьким реєстратором Степаном Антоновичем Шапко-Шапченком.

Як чесний і невідкупний чиновник Сергій Миколайович користувався великою повагою серед місцевого населення. Тому вже через три роки Міністр юстиції Микола Манасеїн вдруге призначив Сергія Миклуху дільничним мировим суддею 3-ої дільниці Радомисльського повіту³. І хоча 12 липня 1889 року мирові суди (відповідно до Закону про запровадження земських начальників) на більшості території Російської імперії були ліквідовані, та все ж у Радомисльському повіті цей суд функціонував аж до 1894 року. І протягом всього цього терміну посаду дільничного мирового судді обіймав колезький секретар Сергій Миклуха.

Як відомо, посада мирового судді в Російській імперії була запроваджена згідно з настановами судової реформи 1864 року. Головними завданнями цього особливого як на той час суду були: а) розгляд дрібних кримінальних злочинів, за вчинення яких передбачалося тюремне ув'язнення терміном до

¹ Бойчук М. Лицар гуманізму. Українське коріння Миклухо-Маклая // День. – 2005. – 10 вересня.

² До 1946 року місто мало назву Радомисль, тепер – Радомишль. Радомисльський повіт було створено 1797 р., тоді його площа становила 8468 кв. км. Нині частина території колишнього Радомисльського повіту входить до складу Радомишльського району Житомирської області. Станом на 1885 рік в Радомисльському повіті налічувалося 818 населених пунктів, з яких 8 – містечок, 330 – сільських поселень. На ту пору (1897 р.) в них загалом проживало 315 629 осіб.

³ На той час Радомисльський повіт входив до складу Київської губернії.

одного року; б) розгляд цивільних справ з ціною позову до 500 рублів. Крім того, від мирових судів вимагалось здійснювати примирення конфліктуючих сторін. Саме від цієї важливої функції мирові суди й отримали свою назву.

Як засвідчують документи, суддя Миклуха брав чи не найактивнішу участь в роботі Київського юридичного товариства¹. Останнє, як відомо, очолював відомий український громадський діяч та вчений-криміналіст, професор кримінального права Київського університету святого Володимира Олександр Кістяківський. У своєму «Щоденнику» Олександр Федорович часто згадує Сергія Миклуху:

1880 рік

«27 березня. Половина десятої ранку. Написав листа Миклусі»².

«2 червня. О 2 год. дня. Відвідали мене: Познанський, Миклуха»³.

«26 вересня. П'ятниця. Відвідав мене Миклуха, член юридичного товариства. Говорив про тему для доповіді»⁴.

1881 рік

«21 вересня. Неділя. Написав листи Анциферову, Баршевському, Подоляці, Миклусі ...»⁵.

«8 грудня. Понеділок. Направлені листи В. Ф. Симиренко ... Миклусі»⁶.

Як бачимо, Сергій Миколайович був не тільки постійним адресатом професора Кістяківського, а і бажаним частим гостем у його квартирі.

Підтримував Сергій Миколайович дружні стосунки не тільки з відомими київськими юристами, а і з багатьма громадськими діячами. До їх числа належали уже досить відомі на той час Павло Платонович Чубинський (1839 – 1884 рр.), талановитий український етнолог, фольклорист, поет. 1869 року Павло Платонович очолив етнографічно-статистичну експедицію Російського географічного товариства в Південно-Західному краї, а в 1873 – 1876 роках був секретарем та заступником голови Південно-Західного відділу цього ж географічного товариства. Саме спільність інтересів у вивченні рідного краю і об'єднала цих, здавалося на перший погляд, різних людей.

Частим гостем був Миклуха і в Павла Гнатовича Житецького (1836 – 1911 рр.), відомого українського мовознавця, лексикографа, педагога, члена-кореспондента Петербурзької Академії наук. Протягом всього свого життя товаришував Сергій Миколайович також й з іншими відомими людьми

¹ До його складу входило понад 20 осіб – відомих юристів та правознавців, які проживали на території Київської губернії.

² Кістяківський О.Ф. Щоденник (1874 – 1885): У 2 т. / Упор. В. С. Шандра, М. І. Бутич, І. І. Глизь, О.О. Франко. – К., 1994. – Т. 1: 1874 – 1879. – 648 с.; К., 1995. – Т. 2: 1880 – 1885. – С. 109.

³ Там само. – С. 175.

⁴ Там само. – С. 198.

⁵ Там само. – С. 292.

⁶ Там само. – С. 329.

краю – Володимиром Боніфатійовичем Антоновичем (1834 – 1908 рр.), знаним українським істориком, археологом, етнографом, членом-кореспондентом Петербурзької Академії наук, професором Київського університету; Михайлом Петровичем Драгомановим (1841 – 1895 рр.), українським публіцистом, істориком, літературознавцем та фольклористом; Тадеєм Розеславовичем Рильським (1841 – 1902 рр.), громадським і культурним діячем України другої половини XIX століття.

Сучасники захоплено повідомляли про чуйність Сергія Миколайовича, яку той виявляв у ставленні до рідних, особливо – матері. Незважаючи на велику зайнятість, Сергій Миколайович щороку посилено допомагав Катерині Семенівні в управлінні господарством і був по суті її правою рукою. Потребував порад Сергія Миколайовича і його молодший брат – Михайло Миколайович. Тримаючи в Гамарні лісопильний завод¹, той часто стикався з питаннями трудового законодавства, а тому звертався до порад та настанов старшого брата – вже досвідченого юриста.

В Малині народилися четверо дітей Сергія Миколайовича Миклухи. Юрій як здібний учень однієї з київських гімназій 1912 року був прийнятий до вищого навчального закладу без екзаменів. У роки навчання в старших класах гімназії одним з його найкращих приятелів був Ярослав Івашкевич (1894 – 1980 рр.), у майбутньому – відомий польський письменник. У своїх спогадах класик польської літератури з повагою говорить про Юрія, особистість якого справила незабутнє враження на нього. *«З того моменту, як я увійшов до класу, – пише Івашкевич, – мою увагу привернула вражаюча індивідуальність Миклухи. Він належав до нечисленних аристократичних сімей середнього достатку, які мали глибокі культурні традиції»*².

Цікавий для нас і опис будинку Миклух у Малині, який Ярослав Івашкевич неодноразово відвідував: *«Це був будинок з просторими кімнатами, великими вікнами, будинок без килимів та штор, із підлоги до стелі закиданий англійськими, французькими та російськими книжками»*³.

Наймолодший син Катерини Семенівни – Михайло Миколайович – закінчив Санкт-Петербурзький гірничий інститут. Під час навчання мав тісні зв'язки з народовольцями, зокрема Софією Перовською. Здобув спеціальність геолога. Займався дослідницькою роботою і видав ряд наукових праць. Багато часу Михайло Миклуха присвятив укладанню карт корисних копалин. Проте його особливо цікавило дослідження північно-західної частини українського Полісся, зокрема, Овруцько-Словечанського кряжу⁴. Тривалий час життя геолога проходило в роз'їздах – Київ, Житомир, Новоград-Волинський, дослідження басейнів річок Прип'ять та Південний Буг.

¹ Весь Юго-Западный край. – К., 1914. – С. 566.

² Костриця М.Ю., Тимошенко В.І. Україною не соромився, Україною – гордився. М.М. Миклухо-Маклай і Україна. – Житомир – Малин, 1996. – С. 26.

³ Newsletter of the Miklouho-Maclay Society of Australia. – Vol. – 6. No 4. – November 1985. – P. 4 – 5.

⁴ Студінський В., Тимошенко В. Історія Малина. – МП «Берегиня України», 1993. – С. 32.

1897 року Михайло Миколайович переброяся до Малина. Він оселився в Гамарні – тепер уже родинному маєтку. Тут Михайло активно займався господарською діяльністю. І допомагав йому у цій справі, як вже зазначалося вище, Сергій – старший брат. А турбот вистачало, адже Сергій Миколайович та Михайло Миколайович Миклухи мали у своїй власності, окрім названого вище, ще й пароводяний млин, шкіряний та цегельний заводи¹. До речі, історик Тетяна Лазанська у дослідженні «Історія підприємництва в Україні» поряд з Родзянками, Долгорукими, Трубецькими, Ханенками, Завойками, Носенками відносить і Миклух до числа відомих українців-підприємців дворянського походження.

На початку XX століття Михайло Миклуха став активним членом новоствореного Радомисльського земства. Немало добрих справ було на його рахунку. Так, він матеріально допоміг жителям Малина – виділив будівельний матеріал для спорудження приміщення Малинської пожежної частини. Не забував і про селян, котрим також допомагав будівельними матеріалами.

Після 1917 року Михайло Миклуха переселився спочатку до Києва, а на початку 20-х – до Петрограда. Там він відновив свою роботу в Геологічному комітеті. Тут на посаді науковця Миклуха працював до кінця свого життя. У тяжкі повоєнні роки він віддав багато сил, щоби випустити у світ твори свого брата Миколи, відомого вченого-мандрівника. І перший том праць Миколи Миколайовича Миклухи було надруковано ще за життя Михайла – у 1923 році².

Михайло Миколайович мав трьох дітей. Його донька Серафима вийшла заміж за сина Сергія Миколайовича Миклухи – Дмитра. Подружжя вело велике господарство в Малині, перебудувавши, зокрема, парню, де парили лозу для виготовлення стільців, та пароводяний млин³. У Серафими та Дмитра Миклух було троє дітей, двоє з яких – Андрій і Микола – стали відомими геологами.

Отже, життєпис козацького роду Миклух тісно пов'язаний з історією України, житомирським Поліссям. Пам'ятаючи про це, вдячні малинчани в дні святкування 140-річчя з дня народження славного представника родини Миклух – Миколи Миколайовича – спорудили йому пам'ятник – перший в Європі, а десять літ потому провели в Малині міжнародну наукову конференцію, присвячену життю та науковій діяльності видатного вченого.

¹ Державний архів Житомирської області. – Ф. 568. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 12.

² Іванченко О. Дорогами Маклая. – К., 1987. – С. 362.

³ Державний архів Житомирської області. – Ф. 568. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 2, 2 зв., 25, 37 зв., 48